



بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

مشروح مذاکرات شورای فقهی بانک مرکزی

یکصد و بیست و هفتمین جلسه مورخ ۱۴۰۴/۰۴/۱۱

اداره بررسی‌های بانکداری اسلامی و دبیرخانه شورای فقهی

پاییز ۱۴۰۴

تهران، بلوار میرداماد، شماره ۱۹۸

تلفن: ۲۹۹۵۱ (۹۸۲۱+)

پایگاه اطلاع‌رسانی: www.cbi.ir



بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



شناسه گزارش: ۱۴۰۴/۰۵/۹۶/۱۲۷/۱

عنوان گزارش: مشروح مذاکرات شورای فقهی بانک مرکزی*

یکصد و بیست و هفتمین جلسه مورخ ۱۴۰۴/۰۴/۱۱

واژگان کلیدی: شورای فقهی، بانکداری اسلامی، مشروح مذاکرات، جبران کاهش ارزش پول، تورم

تاریخ انتشار گزارش: پاییز ۱۴۰۴

* بر اساس بند «ر» ماده (۱۸) قانون بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، بانک مرکزی موظف است مشروح مذاکرات و مصوبات شورای فقهی را بر پایگاه اطلاع‌رسانی خود قرار دهد و برای عموم منتشر نماید. بر این اساس، اداره بررسی‌های بانکداری اسلامی و دبیرخانه شورای فقهی اقدام به تهیه و تدوین این گزارش نموده است. لازم به ذکر است مصوبات شورای فقهی پس از ابلاغ توسط بانک مرکزی اجرایی می‌گردد.



استفاده از مطالب این سند با ذکر منبع بلامانع است.

فهرست مطالب

اسامی حاضرین جلسه: (نام و نام خانوادگی، پست سازمانی یا دستگاه مرتبط)..... ۲

مشروح مذاکرات مرتبط با موضوع: «امکان سنجی اجرای فتوای مقام معظم رهبری در زمینه جبران

کاهش ارزش پول در شبکه بانکی کشور»..... ۳

اسامی حاضرین جلسه: (نام و نام خانوادگی، پست سازمانی یا دستگاه مرتبط)^۱

۱. آیت الله غلامرضا مصباحی مقدم (ریاست شورای فقهی)
۲. آیت الله علیرضا اسلامیان (عضو شورای فقهی)
۳. آیت الله حسینعلی سعدی (عضو شورای فقهی)
۴. حجت الاسلام والمسلمین مجید رضایی دوانی (نایب رئیس شورای فقهی)
۵. آقای دکتر محمود ابراهیمی (عضو شورای فقهی)
۶. آقای دکتر علی خورسندیان (عضو شورای فقهی)
۷. آقای دکتر عباس عرب‌مازار (عضو شورای فقهی)
۸. آقای دکتر سید علی اکبر میرعمادی (مدیرکل نظارت غیراحتیاطی بانک مرکزی)
۹. آقای دکتر طهماسب مظاهری (صاحب نظر پولی و بانکی و رئیس کل اسبق بانک مرکزی)
۱۰. آقای دکتر محمدرضا رنجبرفلاح (عضو هیئت علمی پژوهشکده پولی و بانکی)
۱۱. آقای محمدحسین منصوری (رئیس گروه در اداره تدوین رویه‌های حسابداری و حسابرسی)
۱۲. آقای دکتر حسین میثمی (مدیر اداره بررسی‌های بانکداری اسلامی و دبیر شورای فقهی بانک مرکزی)
۱۳. آقای مهدی کاظمیان (معاون اداره بررسی‌های بانکداری اسلامی و دبیرخانه شورای فقهی بانک مرکزی)
۱۴. آقای علی نظری (رئیس گروه اداره بررسی‌های بانکداری اسلامی و دبیرخانه شورای فقهی بانک مرکزی)
۱۵. آقای محمدحسین شمشیری (رئیس دایره اداره بررسی‌های بانکداری اسلامی و دبیرخانه شورای فقهی بانک مرکزی)
۱۶. خانم مریم بیدخوری (کارشناس اداره بررسی‌های بانکداری اسلامی و دبیرخانه شورای فقهی بانک مرکزی)
۱۷. خانم مریم نظام‌دوست (کارشناس اداره بررسی‌های بانکداری اسلامی و دبیرخانه شورای فقهی بانک مرکزی)

^۱ از اعضای محترم شورای فقهی بانک مرکزی آقایان آیت الله واعظی، دکتر ابوالحسنی، دکتر محمدپور، دکتر افشار و حجت الاسلام والمسلمین باقری بنایی در این جلسه حضور نداشتند.

مشرح مذاکرات مرتبط با موضوع: «امکان سنجی اجرای فتوای مقام معظم رهبری در زمینه جبران

کاهش ارزش پول در شبکه بانکی کشور»

تلاوت آیاتی چند از قرآن مجید

میثمی: موضوع جبران تورم در قرارداد قرض الحسنه یا قرض، محل اختلاف نظرهای فراوانی است. این موضوع از سال ۱۳۷۵ در مجلس شورای اسلامی به طور جدی مطرح و بررسی شد و در حوزه‌هایی مانند: جبران مهریه به نرخ روز یا در نظر گرفتن تورم در وصول چک‌های مدت‌دار و سایر بدهی‌های، نیز کاربرد یافته است. از منظر فقهی، این بحث بسیار گسترده بوده و دیدگاه‌های فقهی مختلفی در رابطه با آن وجود دارد. گروهی جبران تورم را به طور مطلق صحیح می‌دانند و گروهی دیگر، آن را به طور مطلق ناصحیح تطقی می‌کنند. برخی از فقها نیز میان تورم کم و زیاد و واکنش عرف تفاوت قائل می‌شوند؛ یعنی اگر تورم اندک باشد، جبران لازم نیست و اگر تورم به حدی برسد که عرفاً واکنش ایجاد کند، جبران آن صحیح است در نهایت گروهی نیز معتقد به مصالحه بین طرفین هستند.

در سال‌های اخیر، فتوایی از مقام معظم رهبری صادر شده است. بررسی کارشناسی دبیرخانه نشان می‌دهد که پیش‌تر دیدگاه ایشان مبتنی بر مصالحه بود؛ یعنی طرفین در عقد قرض الحسنه با یکدیگر جهت جبران تورم صلح می‌کردند (برای مثال، اگر تورم ۴۰ درصد بود، بر روی عدد ۲۰ درصد مصالحه می‌کردند) اما حدود دو سال پیش، تغییری در این دیدگاه صورت گرفت و فتوای جدیدی صادر شد که متن آن به شرح ذیل می‌باشد: «در عقد قرض، دریافت مقداری تورم بر اساس اعلام بانک مرکزی مجاز است و ربا محسوب نمی‌شود»

آقای دکتر مظاهری، در این رابطه گزارشی تهیه کردند که امروز ارائه می‌شود. محور بحث و محل نزاع آن است که آیا فتوایی که به صورت شخصی صادر شده، می‌تواند مبنای قانون قرار گیرد و در کل نظام بانکی اجرا شود؟ این فتوا در پاسخ به نظام بانکی صادر نشده و صرفاً یک استفتای شخصی می‌باشد. سؤال اصلی آن است که اگر بخواهیم این فتوا را وارد شبکه بانکی کنیم و در قراردادهای سپرده قرض الحسنه (اعم از جاری و پس‌انداز) اجرا نماییم، ابعاد موضوع‌شناسی و تبعات اجرای این فتوا چیست؟ هدف جلسه آن است که با تبیین ابعاد موضوع‌شناسی، زمینه برای حکم‌شناسی توسط فقهای معظم فراهم شود.

مصباحی‌مقدم: این مسئله از سوی رئیس کل محترم بانک مرکزی، مطرح و دستور بررسی آن صادر شده است؟

میثمی: بله، ایشان مستقیماً اعلام کردند که این موضوع بررسی شود و ارجاع آن نیز به رویت اعضا رسید. در رابطه با فتوای مقام معظم رهبری می توان اینطور مطرح نمود که با در نظر گرفتن این موضوع که در جامعه ما تورم وجود دارد و تورم به معنای کاهش ارزش پول است، احکامی در این زمینه مطرح می گردد؛ مثلاً درخصوص قرض دادن و قرض گرفتن. به عنوان نمونه فرض کنیم به شخصی ۱۰۰ میلیون تومان قرض داده ایم و قرار است دو سال بعد بازگرداند اگر دو سال بعد همان ۱۰ میلیون را دریافت کنیم، متضرر شده ایم. سؤال آن است که آیا دریافت مقدار تورم اشکال دارد یا خیر؟ چندین نفر از مراجع معظم تقلید، از جمله مقام معظم رهبری، نظرشان آن است که دریافت مقدار تورم، یعنی همان مقداری که ارزش پول کاهش یافته، جایز است. این مقدار تورم باید بر اساس اعلام بانک مرکزی تعیین شود، زیرا بانک مرکزی متولی پول کشور بوده و معیار اصلی در این زمینه می باشد. بنابراین، اگر بین قرض دهنده و قرض گیرنده، مصالحه ای باشد، که اساساً مشکلی اشکالی بوجود نمی آید؛ یعنی اگر مقدار تورم مطابق نرخ اعلامی بانک مرکزی دریافت شود، این مطالبه را محسوب نمی گردد.

این موضوع مشابه محاسبه مهریه به نرخ روز است؛ مثلاً اگر زوجه ۵۰ سال پیش مهریه ای معادل ۵۰ هزار تومان داشته باشد، پرداخت همان مبلغ توسط زوج بدون لحاظ تورم کافی نیست و باید بر اساس ارزش روز محاسبه شود. در مسائل خمس نیز همین موضوع مطرح است. فرض کنید پولی در بانک جهت سرمایه گذاری گذاشته اید و به بانک وکالت داده اید که با آن کار کند و به شما سود بدهد. اگر سود پرداختی بانک کمتر یا برابر با مقدار تورم باشد، خمس ندارد؛ زیرا در خمس می توان استهلاک سرمایه را از ربح و سود آن سال کسر کرد و سپس خمس را محاسبه و پرداخت نمود. بنابراین، اگر مقدار سود پرداختی بانک تا حد تورم باشد، آن مقدار خمس ندارد.

اسلامیان: خواهش دارم؛ در هر جلسه، گزارشی از اجرای مصوبات قبلی شورای فقهی ارائه شود تا مشخص گردد که این مصوبات به کجا رسیده اند؛ آیا ابلاغ شده اند یا خیر؟ و اگر ابلاغ شده اند، آیا اجرایی گردیده اند یا نه؟ بعنوان مثال در رابطه با اجرای موضوع وقف بنده سوال دارم که لازم است پیگیری شود. چون واقعاً نگرانم که این روند مثل برخی موارد دیگر شود؛ یعنی وقت می گذاریم اما در عمل بعد از مدتی متوجه می شویم اجرا نشده مثلاً در سایت «حسینیه معلی» تبلیغ وقف پول می شود و گفته می شود این کار طبق نظر سازمان اوقاف است.

میثمی: واقعیت این است که طبق ماده (۱۸) قانون بانک مرکزی، فعالیت شورای فقهی صرفاً ناظر بر عملیات بانکی است و نظارت این نهاد مربوط به اشخاص تحت نظارت بانک مرکزی می‌باشد لذا، سازمان اوقاف یک نهاد مستقل بوده و فعالیت‌های آن الزاماً تأییدیه از شورای فقهی بانک مرکزی ندارد.

مظاهری: صرف‌نظر از اینکه ماهیت وقف پول چیست، نقل و انتقال آن در هر حال از طریق حساب بانکی انجام می‌شود. حال اگر حساب بانکی به نام وقف باز شود، این حساب بدون نقل و انتقال وجوه نمی‌تواند فعالیت کند.

در مورد موضوع بحث جلسه (جبران تورم) باید بگویم که بنده بیش از دو دهه، این موضوع را دنبال می‌کنم. اوایل انقلاب، حضرت امام (ره) تأکید زیادی داشتند که نظام بانکی باید مسئله ربوی بودن خود را حل کند و موضوع را به شورای پول و اعتبار ارجاع دادند؛ که در نهایت به تصویب قانون عملیات بانکی بدون ربا منجر شد.

در رابطه با موضوع بحث (جبران تورم) لازم است توجه کرد که در این عقد (عقد قرض) مالکیت از قرض‌دهنده به قرض‌گیرنده منتقل می‌شود و بانک به اتکای این منابع تملیکی، به کسانی که نیاز به قرض دارند، تسهیلات می‌دهد از منظر فقه، پرداخت اضافه بر مبلغ قرض ربا محسوب می‌شود و ممنوع است؛ اما پرداخت هدیه یا تشکر بدون شرط، (حسنی القضاء) اشکالی ندارد. به نظر می‌رسد قرض‌الحسنه همان قرض بدون ربا بوده و این مفهوم در قرآن آمده است یعنی قرض‌الحسنه در واقع قرض به خدا بوده و باید بدون شرط و منت انجام شود. علاوه بر این، تنها گناهی که در قرآن به عنوان (جنگ خدا و رسول با رباخوار) مطرح شده، صرفاً موضوع ربا می‌باشد و در نهایت آیه «لا تظلمون و لا تظلمون» نشان می‌دهد که نه وام‌دهنده باید ظلم کند و نه وام‌گیرنده.

مصباحی‌مقدم: لطفاً به صورت دقیق‌تر ارتباط مباحث با جبران تورم در عقد قرض را تبیین کنید.

مظاهری: جبران تورم در دیون تا کنون در موضوعات مختلفی اجرایی گردیده است از جمله قانون مرتبط با مهریه، طبق این که به تأیید شورای نگهبان رسیده مهریه به پول رایج کشور پرداخت شده و بر اساس شاخص تورم بانک مرکزی، به نرخ روز محاسبه می‌گردد. این قانون اکنون در کل کشور اجرایی می‌شود.

مصادق دیگر در رابطه با پذیرش جبران تورم در دیون به قانون آیین دادرسی مدنی ماده (۵۲۲) باز می‌گردد و بر اساس این ماده قانونی، بدهی از زمان مسجل شدن تا زمان پرداخت، بر اساس تورم محاسبه می‌گردد. همچنین، در قانون مالیات‌های

مستقیم نیز سقف معافیت مالیاتی در نظر گرفته شده که هر سال متناسب با نرخ تورم افزایش می یابد. و یعنی در اینجا هم جبران تورم پذیرفته شده است. لذا قرض بدون ربا باید به گونه ای باشد که قدرت خرید پول، حفظ گردد.

در ادبیات اقتصادی، دارایی ها را می توان به سه شکل استفاده کرد که عبارتند از مصرف، پس انداز و سرمایه گذاری: پس انداز یعنی مصرف را به زمان دیگری موکول کردن و باید ارزش دارایی حفظ شود تا انگیزه برای پس انداز در شرایط تورم فراهم شود. وقتی این ابزار (پس انداز همراه با جبران تورم) در نظام بانکی فراهم نباشد، مردم پس انداز نمی کنند و این به نظام بانکی آسیب می زند.

به نظر بنده برای اجرایی کردن ایده ی جبران تورم در سپرده های قرضی، نیازی به قانون اختصاصی و یا اصلاح قوانین وجود ندارد، بلکه این موضوع می تواند با استفاده از اختیارات قانونی شورای فقهی و بر اساس مصوبه این شورا عملیاتی شود.

در نهایت، قرض الحسنه باید به معنای واقعی بدون ربا تعریف و قانون عملیات بانکی بدون ربا اجرا شود، اما به صورت تدریجی و برنامه ریزی شده. بنده سالها این موضوع را دنبال کرده ام و اخیراً فتوای مقام معظم رهبری در رابطه با جایز بودن جبران تورم در عقد قرض بین اشخاص حقیقی منتشر شده است. لذا بررسی امکان استفاده از این فتوای جدید در شبکه بانکی و در روابط اشخاص حقوقی قابل توجه بوده و شورای فقهی این موضوع را پیگیری نماید.

مصباحی مقدم: آنچه مهم است، پیشنهاد شما و جناب آقای دکتر رنجبرفلاح مبنی بر استفاده از مسئله قرض برای تأمین مالی و سپرده گذاری با حفظ قدرت خرید است. این کار باید به آرامی، بدون جنجال و به تدریج انجام شود تا تنش ایجاد نکند.

سعدی: ابتدا از آقای دکتر مظاهری تشکر می کنم که پیش از این اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا را دنبال کرده اند و گزارش های ارزشمندی ارائه دادند. همان طور که اشاره کردید، تاریخچه ای مطرح شد و خواهش بنده این است که دو بحث را از هم تفکیک کنیم. اول، بحث ادبیات فقهی و روایی شما درباره تفکیک قرض الحسنه از قرض غیر ربوی است. این ادبیات در منابع روایی و فقهی ما خیلی قابل دفاع نیست. بنده کتاب های فقهی زیادی را مرور کردم و می خواهم بگویم که در این زمینه ابتکار نمی توان ارائه داد.

دوم، نکته مهمی که شما مطرح کردید و بر اساس فتوای مقام معظم رهبری است، مربوط به تعریف ماهیت پول باز می گردد. اگر بخواهیم پول را بر اساس قدرت خرید تعریف کنیم، یعنی آنچه به عنوان قرض داده شده، باید همان قدرت خرید بازگردانده

شود. آقای دکتر مظاهری، خواهش بنده این است که با توجه به تجربه شما در نظام بانکی، اگر بخواهیم این فتوا رهبری را مبنای طراحی نظام بانکی قرار دهیم، یعنی پول ارزش اسمی نبود و بلکه قدرت خرید باشد، آیا می‌توانیم این نظریه را به صورت جامع در نظام بانکی و به ویژه در عقود مشارکتی اجرایی نماییم؟ مثلاً در عقود مشارکتی، اگر بنده به عنوان بانک ۱۰ میلیون تومان تسهیلات بدهم و پول را بر اساس قدرت خرید تعریف کنم، چگونه باید سود و تقسیم آن را محاسبه کنیم؟ چون سود فعلی بر اساس ارزش اسمی است و تورم را در نظر نمی‌گیرد.

این موضوع می‌تواند موج جدیدی در نظام بانکی کشور ایجاد کند و ما نیازمند یک طرح جامع هستیم که بر اساس آن، ماهیت پول به عنوان پول اعتباری و قدرت خرید تعریف شود. بنده شخصاً از این طرح استقبال می‌کنم و معتقدم اگر بخواهیم از بانکداری ربوی به بانکداری اسلامی گام برداریم، باید این مسئله را به صورت جامع حل کنیم. منتظر جزئیات گزارش شما هستیم تا ببینیم چگونه می‌توان این مبنا را در نظام بانکی و عقود مشارکتی به صورت عملیاتی درآورد.

رضایی: با توجه به فتوای رهبری، از نظر فقهی، دیگر بحث زیادی نمی‌توان داشت و مسئله بیشتر اجرایی است.

مصباحی مقدم: تعبیری که استفاده کردید درباره «قرض بدون ربا» و «قرض الحسنه» روایات ما به دو نوع قرض اشاره دارند که مربوط به دوران صدر اسلام و عصر ائمه است و ناظر به شرایط تورمی نیست. در آن زمان پول‌ها معمولاً مسکوکات طلا و نقره بودند و فرض بر ثبات ارزش پول بود. اگر کسی قرض بدهد و طمع اضافه داشته باشد، بدون اینکه شرط کند، اگر قرض گیرنده اضافه‌ای برگرداند قرض دهنده دیگر ثواب نمی‌برد.

رسول اکرم (ص) در سفر معراج فرمودند که صدقه ده برابر ثواب دارد و قرض دادن بدون طمع زیاده ۱۸ برابر ثواب دارد. البته قرضی که طمع زیاده دارد، اجر قرض الحسنه را نخواهد داشت. تفاوت «قرض الحسنه» و «قرض غیرحسن» در همین است؛ قرض الحسنه بدون طمع زیاده است؛ اما اگر کسی پولی قرض دهد و بداند که تورم وجود دارد و ارزش پول کاهش می‌یابد، نمی‌توان گفت این قرض الحسنه است.

میثمی: در این رابطه دبیرخانه شورای فقهی از دفتر مقام معظم رهبری استفتا نموده است. در مورد آخر که گفتیم این موضوع را در بانک‌ها اجرا کنیم، پاسخ داده‌اند که عملیات بانکی باید طبق قانون انجام شود. هفته پیش هم دوباره پیگیری کردیم و گفتند برای بانک‌ها مکتوب رسمی نمی‌دهند و اصرار دارند که مکتوب فقط برای اشخاص حقیقی صادر شود.

در بند اول و دوم، سوال ارسالی به دفتر مقام معظم رهبری سوال گردید که آیا شرط جبران کاهش ارزش پول تا سررسید در قرارداد قرض، ربا محسوب می‌شود؟ و بعد از سررسید چه حکمی دارد؟ همچنین، پرسیده شد که آیا در شرایط «تورم خفیف» و «تورم شدید» تفاوتی در فتوا وجود دارد؟ پاسخ دفتر رهبری این بود که در فرض سوال اشکالی ایجاد نمی‌شود. در بند آخر پرسیده شد اگر بانک‌ها در سپرده‌پذیری و تسهیلات چنین شرطی را لحاظ کنند، آیا مسئله فرق می‌کند؟ پاسخ دفتر مقام معظم له این بود که عملیات بانکی باید طبق قوانین مصوب بانکی انجام شود.

مصباحی‌مقدم: در استفتایی که از مقام معظم رهبری شده، یکی از پاسخ‌ها این است که در جایی که قرض داده می‌شود، مبنای بازگرداندن همان مبلغ است، مانند قرض بانک‌ها که فرموده‌اند همان مبلغ باید برگردانده شود.

میثمی: معمولاً در این موارد که موضوع پیچیده است، کارگروهی ذیل شورای فقهی تشکیل می‌دهیم و موضوع به صورت سفارش کار به پژوهشکده پولی و بانکی ارائه می‌نماییم. موضوع به صورت علمی و کامل‌تر بررسی شود.

رنجبرفلاح: به نظر می‌رسد اجرای این فتوا حوزه‌های مختلف پولی، ارزی، بانکی تحت تاثیر قرار می‌دهد که لازم است به صورت جزئی مورد موضوع شناسی واقع شود.

مظاهری: اگر صلاح بدانید، شورای فقهی پاسخ بانک مرکزی را بدهد که این فتوا موضوع با اهمیتی می‌باشد، اما باید مراقب بود که تبعات و اتفاقات ناخواسته در نظام بانکی رخ ندهد.

مصباحی‌مقدم: وقت جلسه به پایان رسید اما مانعی ندارد که از بزرگوارانی که زحمت کشیده‌اند، درخواست کنیم که مجدداً روی این موضوع کار علمی کنند و نظرات کارشناسی تکمیلی را از سایر صاحب‌نظران دریافت نمایند.

میثمی: جمع‌بندی این موضوع را بدین صورت اعلام خواهیم نمود که ابعاد اقتصادی، پولی و بانکی و مالی فتوای مذکور، به لحاظ موضوع شناسی تبیین شده و مجدداً در شورای فقهی طرح گردد.

ختم جلسه با ذکر صلوات بر محمد و آل محمد.